

# Barnens livsmiljö – en sammanfattning av barnmiljöutredningens betänkande

Karin Lund

I artikeln presenteras bakgrunden till barnmiljöutredningens tillkomst och syftet med utredningens arbete. "Barnens livsmiljö", SOU 1975: 30, är det första av barnmiljöutredningens betänkanden, som utkom i slutet av år 1975, tillsammans med sju bakgrundsrapporter. Avsikten med utredningsmaterialet är att det skall ligga till grund för en diskussion om barnens villkor i Sverige.

Artikeln redogör också för hur utredningen principiellt är upplagd och vilka slutsatser barnmiljöutredningen har dragit av sin redovisning av barns situation.

Karin Lund är socionom och sekreterare i barnmiljöutredningen. Hon är numera anställd på landstingsförbundet, men har tidigare under några år arbetat med barnmiljöfrågor på socialdepartementet.

## Bakgrund

Barnmiljöutredningens uppgift är att systematiskt redovisa barnens levnadsförhållanden.

Utredningens huvudsakliga syfte är att ge underlag för en åtgärdsinriktad diskussion om barnens förhållanden. Utredningsmaterialet belyser barnens levnadssituation i dag och hur den utvecklats. Det skall kunna ligga till grund för prioriteringar mellan olika politiska insatser, både inom det familjepolitiska reformarbetet och reformarbetet inom andra samhällssektorer.

Utredningen har sökt vidga ramarna för den familjepolitiska diskussionen. Den belyser hur förändringar på andra områden i samhället, tex inom arbetslivet och boendet har påverkat barns villkor. Utredningen skall ligga till grund för en bevakning av barnens intressen på olika samhällsområden.

Den har inte haft till uppgift att komma med konkreta förslag till reformer.

Ansvarig för utredningsarbetet har varit generaldirektören i socialstyrelsen Bror Rexed. Till sin hjälp har han haft ett sekretariat, bestående av Gudrun Lindberg, som arbetar på Statistiska centralbyrån, Karin Lund och Birgitta Wittorp från socialdepartementet. Lena Jonsson, också från socialdepartementet, har på olika sätt bistått utredningen.

Som grund för sitt arbete har utredningen låtit utarbeta bakgrundsmaterial i form av sju rapporter:

1. *Samhället och barns utveckling*  
av docent Rita Liljeström
2. *Barns hälsa*  
av docent Owe Petersson
3. *Barns uppfostran och utveckling*  
av docent Eva-Mari Köhler
4. *Barnfamiljernas ekonomi*  
av Institutet för social forskning (SOFI)
5. *Barnen och den fysiska miljön*  
av arkitekt Uno Dahlén, psykolog Elsa Rönnmark och professor Sven Thiberg
6. *Barn och föräldrars arbete*  
av kommunalrådssekreterare Ingemar Reimer
7. *Barnkultur*  
av filkand Suzanne Almqvist och fillic Britt Isaksson

"Barnens livsmiljö", som är det sammanfattande betänkandet, bygger emellertid inte bara på bak-

=====

*Barnmiljöutredningens uppgift är att systematiskt redovisa barnens levnadsvillkor.*

=====



Barnmiljöutredningens arbete är inte helt avslutat. Utredningen kommer att i ett kommande betänkande bedöma den framtida utvecklingen på för barnen viktiga samhällsområden. Då kommer också att redovisas de brister i kunskaper om barns villkor som utredningen funnit i sitt arbete och den ytterligare kunskap som bör tillföras för att i framtiden ge barn så goda uppväxtvillkor som möjligt.

För att få perspektiv på barnens situation i dag, måste också utvecklingen av samhället beskrivas, och vilka konsekvenser den haft för barnen. Barnmiljöutredningen inleds därför med en beskrivning av hur dagens samhälle har växt fram. Trots alla idylliska beskrivningar vi i dag möter av hur bra barnen hade det förr kan man konstatera att barn nu lever under betydligt bättre betingelser, inte bara i materiellt hänseende.

I början av detta sekel arbetade befolkningen hårt. Kvinnor och barn utnyttjades ofta hänsynslöst i industrin, därför att de var billig arbetskraft. Barn till fattiga mödrar fick ibland följa med modern till arbetsplatsen som mycket väl kunde vara belägen utomhus. I en del fall passades barnen av äldre syskon eller anställda småflickor (i sex- till åttaårsåldern). I sämsta fall lämnades barnen helt ensamma.

sysselsatta i jordbruket minskade. I slutet av 1930-talet var det fler som arbetade inom industrin än i jordbruket.

Utvecklingen från ett fattigt jordbrukarsamhälle till ett välmående, högt industrialiserat och rikt land är ingen slump. Bakom den utvecklingen ligger en kombination av tillgångar av olika slag – skog, malm, energi och en växande industri – och planering av hur dessa tillgångar skall komma människorna till del på bästa sätt. Samhällsplaneringens mål har varit ökad ekonomisk tillväxt, hög och jämn sysselsättning, stabil prisnivå, balanserad handel med utlandet och en jämn fördelning av välståndet till människorna.

Dagens samhälle är rationellt och högt industrialiserat. Det kräver en rörlighet hos människorna. Uppbyggnaden av samhällen har medfört en omfattande befolkningsomflyttning. Utvecklingen har också lett till en uppsplittring av samhällslivet. Det finns en arbetslivssektor, en bostadssektor, en fritidssektor, en skolsektor, en barnomsorgssektor. . . Det gamla samhället var stabilt och tycktes oföränderligt. Där var människorna – på gott och ont – inordnade i ett socialt nätverk av släktskap, grannskap, arbetsliv och lokala angelägenheter som man hade överblick över. Allt detta bildade basen för ett ömsesidigt engagemang och för likartade värderingar och synsätt.

I dag möter barn många olika miljöer, hemmet, dagis, skolan etc, ofta avgränsade från varandra. De är i stort sett helt utestängda från de miljöer där vuxna arbetar. Tidigare deltog barnen i större utsträckning i produktionen. De fick tidigt följa föräldrarna i arbetet – både inomhus och utomhus. På så sätt fick de långsamt växa in i vuxenrollen. De lärde sig gradvis nya saker – ansvaret ökade med åldern. Barnen förbereddes under en längre tidsperiod för arbetsliv och vuxentillvaro.

Alla barn har fått bättre livsvillkor. Men alla barn

*Alla barn har fått bättre livsvillkor. Men alla barn har det inte lika bra.*



## ===== *Skilnader i föräldrarnas villkor påverkar barnens uppväxt.* =====

har det inte lika bra. Ett väsentligt tema i barnmiljöutredningen är att barn lever under mycket olika villkor i vårt samhälle. Föräldrar har olika social bakgrund, utbildning, inkomster, arbetstider, arbetsuppgifter, behandlas på olika sätt på arbetsplatsen, har olika restider till och från arbetet. Alla föräldrar känner inte till, eller har inte kraft och möjlighet att utnyttja sina rättigheter och förändra sin egen och familjens situation. Sämre villkor i vissa avseenden, t ex utbildning och ekonomi, ger i allmänhet sämre villkor över huvud taget. Rita Liljeström konstaterar "att samhälleliga mekanismer verkar så att de starka blir starkare. De har samlad styrka att ta för sig när nya möjligheter öppnas. På samma sätt är de utsatta familjerna ofta utsatta inom flera sektorer: föräldrar med sämre arbetsmiljö har sämre arbetstider och sämre arbetsuppgifter, de bor i sämre bostadsmiljö, de håller sig till en kommersiell masskultur, de är politiskt trötta, de gifter sig ofta oplanerat och de får oönskade barn."

Skilnader i föräldrarnas villkor påverkar barnens uppväxt.

Barnmiljöutredningens material belyser på olika sätt detta förhållande. Det skulle föra för långt att här lämna en redovisning av utredningens omfattande faktamaterial. Beskrivningen utgår emellertid från ett synsätt – eller en referensram – där en av "byggstenarna" är barnens behov och en annan vilka insatser vi alla i samhället gör för att tillgodose dessa behov. Systematiken i redovisningen är uppbyggd kring de miljöer som barn vistas i, i första hand hemmet (men också alternativ till hemmet, t ex barnhem och fosterhem), grannskapet, daghemmet (dessutom också familjedaghem och andra barnomsorgsformer), skolan samt slutligen olika hälso- och sjukvårdsmiljöer.

Utredningen beskriver viktiga egenskaper hos de miljöer som barn möter, i första hand egenskaper hos och villkor för de *människor* som finns i miljöerna, och i andra hand miljöernas *fysiska utformning*.

Dessa förutsättningar styr i hög grad det som "händer" med barnen i de olika miljöerna, dvs vad de äter, läser, ser, gör, hur innehållet i deras upplevelser gestaltar sig. Utredningen försöker sedan beskriva vad man vet om innehållet i *aktiviteterna* i de olika miljöerna och hur miljöerna fungerar för barnen.

## **Slutsatser**

Barnmiljöutredningens beskrivning visar att barns villkor bestäms av främst föräldrarnas ekonomiska och sociala förhållanden, som i sin tur utformas i och av samhället i stort. Detta har lett fram till slutsatsen att det inte går att skapa en god livsmiljö för barnen utan att skapa ett gott samhälle för alla, grundat på allas rätt till arbete, en jämn välståndsfördelning, en produktion för de många människornas behov och en rättvis fördelning av inflytandet – över det hela, men också direkt över den egna livssituationen. Reformen som syftar till att förbättra barnens levnadsförhållanden kan inte bara inrikas på barnen.

Men det krävs mer av oss för att barnens levnadsituation skall förbättras. Minst lika väsentligt är att de förändrade förutsättningarna som ett alternativt samhälle skapar också utnyttjas på ett sätt som främjar barnens livsmiljö. Vi måste påverka de vuxna människornas attityder till barn och få dem att engagera sig i och på allvar delta i barnens liv.

## **Reformområden**

Som nämndes inledningsvis har barnmiljöutredningen inte haft till uppgift att lämna utarbetade förslag till reformer. Utredningen har ändå pekat på några områden, där konkreta samhällsinsatser kan göras för att erbjuda barnen bättre uppväxtbetingelser.

## **Förvärvsarbete**

Samhället måste kunna erbjuda de föräldrar som så

=====  
*Det går inte att skapa en god livsmiljö för barnen utan att skapa ett gott samhälle för alla.*  
=====



önskar möjligheten att kombinera förvärvsarbete och hemarbete, inte minst för barnens skull. Ett faktum är ju nämligen att båda föräldrarna i stor utsträckning gått ut i förvärvslivet. Mer än hälften av alla barn i förskoleåldrarna har mödrar som förvärvsarbetar utanför hemmet. Utvecklingen under senare år visar också att tillskottet på arbetsmarknaden främst utgjorts av småbarnsmammor.

Föräldrar som är stimulerade av sitt arbete och av de vuxenkontakter som detta erbjuder har goda möjligheter till att etablera positiva och givande relationer med sina barn. I dagens samhälle blir en hemmavarande förälder mycket lätt isolerad och det skapar ett tomrum också kring barnen.

### Bostad

En god bostad borde vara en social rättighet. Det finns dock fortfarande en grupp barnfamiljer, oftast med låga inkomster eller många barn, som inte bor tillfredsställande. För dessa barnfamiljer behövs sannolikt både bättre ekonomiska resurser och andra åtgärder, t ex upprustning av bostaden och den sociala miljö familjerna lever i.

Det är väsentligt att bostadsområdena får en sådan utformning och bostäderna sådana upplåtelseformer att människor i olika åldrar och med olika social bakgrund vill och kan bo där. Det är viktigt att områdena har utrymmen både för gemenskap och avskildhet – inomhus och utomhus – och att det finns aktiviteter för alla åldrar var för sig och gemensamt. Det är inte minst viktigt att de boende – även barnen – kan påverka sin miljö.

### Föräldrarnas arbetstider

Många föräldrar har i dag knappast rimliga möjligheter att på vardagarna ge sina barn tillräckligt med tid för samvaro. Tillsammans med restid och annan förberedelsestid har mer än 1/3 av föräldrar med barn under 7 år längre arbetsdagar än 10 timmar. Speciellt i storstockholmsområdet är restiderna till och från arbetet långa. Föräldrarnas pressade situation återverkar självfallet på barnen.

Förslaget om en daglig förkortad arbetstid har fått ett brett stöd. Frågan är nu hur snabbt en generell arbetstidsförkortning kan genomföras och om vissa särskilt utsatta grupper skall gå före alla andra. Det

=====

*Barn behöver goda komplement till dagens isolerade lilla familj. Förskolan har här en viktig roll att fylla för barnens utveckling.*

=====

finns föräldragrupper som har ett särskilt stort behov av en förkortning av arbetstiden, grupper som i övrigt har besvärliga arbetsförhållanden, t ex skiftarbetare.

Barn från grupper med svag ställning, t ex med låg utbildning och med låga inkomster, drabbas i dag på flera sätt av otillfredsställande arbets- och restider. Deras föräldrar har sämre möjligheter än föräldrar ur mer gynnade grupper att anpassa sina tider efter vad som är bra för barnen. De har också ofta sämre arbetsförhållanden – tyngre och mer tröttande jobb som gör det svårt att orka vara förälder. Dessutom saknas så gott som helt ett bra alternativ till föräldrarnas omsorg på tider som inte är reguljära arbetstider (tidigare mornar, kvällar, nätter och helger). Ensamma föräldrar har de största svårigheterna i dessa avseenden.

### Förskolan

Barn behöver goda komplement till dagens isolerade lilla familj. Förskolan har här en viktig roll att fylla för barnens utveckling. Denna förskola skall inte bara vara till för barn till förvärvsarbetande eller studerande föräldrar utan för alla barn, åtminstone under någon del av dagen. Alla barn har behov av förskola i något avseende. Invandrarbarnen behöver språkträning. Barn som har långt till kamrater behöver få komma till ett ställe, där det finns kompisar i olika åldrar. Alla barn behöver träffa barn med andra hemförhållanden. De behöver lära sig känna ett ansvar för varandra.

En förskola av god kvalitet är ett viktigt instrument för att skapa jämlikhet i barns uppväxtvillkor. Det måste finnas en tillräckligt stor, välutbildad och erfaren personalgrupp, en stabil personal, som har en genomdiskuterad och bestämd målsättning med sitt arbete med barnen. Personalen måste utgöras av både kvinnor och män. Många barn växer upp i hem med en ensamstående mor och möter enbart andra kvinnor i sin vardagstillvaro – i bostadsområ-



*Samhällets förtroendevalda i olika politiska församlingar har ett särskilt ansvar för att engagera sig i och bevaka barnens intressen.*

det, i affären etc.

Även skolbarnen har rätt till omvårdnad och omsorg från de vuxna och till en meningsfull och utvecklande fritid under den del av dagen då de inte går i skolan.

#### Kultur

Barnens kultur är i dag ofta hårt kommersialiserad. Ökade resurser bör ges till satsningar på en alternativ barnkultur. Ett exempel på en sådan satsning är försöket att framställa kvalitetsserier för barn. Barnkulturgruppen, som är knuten till utbildningsdepartementet, har en viktig funktion för att bevaka barnkulturfrågorna.

#### Barnens politiska resurser

Barn har små möjligheter att själva bevaka sina intressen och att påverka sin livssituation. De får därför i stor utsträckning lita till att olika vuxna bryr sig om dem, föräldrar och yrkesgrupper som arbetar med barn.

Samhällets förtroendevalda i olika politiska församlingar har ett särskilt ansvar för att engagera sig i och bevaka barnens intressen. Barnmiljöutredningen har ansett att den kommunala sociala centralnämnden bör få ett sistahandsansvar för barnens totala situation. Kommuner och landsting skulle dessutom kunna införa en speciell bevakning av barnens intressen inom varje nämnd genom att utse en tjänsteman som särskilt ansvarig.

#### Resultatet av utredningsarbetet

Barnmiljöutredningens uppgift har varit att kartlägga och beskriva barnens levnadsvillkor i Sverige.

*Barnmiljöutredningens uppgift är inte avslutad i och med att utredningsuppdraget är slutfört.*

Syftet med utredningen har varit att väcka diskussion om barnens situation. För att få fart på diskussionen i kommuner och landsting och inom andra organ som berörs av barnmiljöfrågor i vid bemärkelse, sändes utredningen ut – inte på sedvanlig remiss – med begäran att berörda nämnder och förvaltningar skulle ta del av och gärna diskutera utredningsmaterialet vid ett sammanträde.

Barnmiljöutredningens betänkande och bakgrundsrapporter tillhör inte kategorin tunna utredningar. Med sina sammanlagt drygt 1 200 sidor kan utredningen för många te sig alltför omfattande och inte minst alltför dyr i inköp. Socialdepartementet har därför låtit utarbeta en liten sammanfattning av utredningen. Den heter "Barn – en sammanfattning av barnmiljöutredningen" och är skriven av Eva Fagerström. Sammanfattningen skall ses som ett diskussionsunderlag och kan användas som litteratur vid kurser, studiecirklar och liknande, men den kan också läsas av alla som är intresserade av frågor kring temat "tar vi hand om våra barn som vi borde?" För att inte priset skall avhålla någon intresserad att ta del av innehållet kostar den endast ca 8–9 kronor i bokhandeln. Den går också att köpa genom Liber Förlag i Stockholm.

#### Slutord

Barnmiljöutredningens uppgift är inte avslutad i och med att utredningsuppdraget är slutfört. Snarare tvärtom. Det är genom fortsatta diskussioner och politiska insatser som barns villkor kan förbättras. Vi har alla ansvar för att den diskussionen skall fortsätta!